

Nyelv és oktatás

Ami a nyelvtanórákat illeti...

NOLL KATALIN—ZILAHÍ MARIANN

I. rész

A gyerek a nyelv segítségével tudatosítja magában a körülötte lévő világot. „Ahány anyanyelvi szóra váró gyermek, jövődönknék megannyi lámpása...” — írja Sütő András is. A mostani tizenéves korosztály anyanyelvi szintje tükrözi a család, az iskola és a nyelvművelés eddigi hatását, illetve hatékonyságát. Éppen ezért vizsgálatokat folytattunk négy szegedi iskolában: egy 20 fős gimnáziumi 3., egy 26 fős szakközépiskolai 1., egy 22 fős szakmunkásképző 2., valamint egy 22 fős általános iskolai 7. osztály számára kérdőívet állítottunk össze. Kérdéseink a következők voltak:

I. Az iskolai nyelvtanítás

1. Hány nyelvtanóra van nálatok egy héten? 2. Szoktál otthon nyelvtant tanulni? Ha igen, mennyit? Ha nem, akkor miért nem? 3. Fontosnak tartod a nyelvtanórát? Indokold! 4. Elegendő annyi nyelvtanóra, amennyi nálatok van, vagy a nyelvtan megtanulásához, gyakorlásához többre lenne szükség? 5. Mit szoktatok csinálni nyelvtanórán? Írd le részletesen az óra lefolyásának módját! 6. Szereted a nyelvtanórát? Indokold! 7. Ha te lennél a tanár, mit csinálnál nyelvtanórán? (Változtatnál-e valamit a ti óráitokon? Mit?) 8. Működik az iskolátokban nyelvtani szakkör? Ha igen, akkor tagja vagy ennek a szakkörnek? Mivel foglalkoztok a szakkörben? 9. Hány nyelvtani vetélkedőről hallottál már, ami iskolákban vagy országos szinten évente indulni szokott? 10. Részt vettél már valamelyik nyelvtani vetélkedőn? Milyen eredményt értél el? 11. Kihez fordulnál segítségért, ha nem értenél valamit nyelvtanból? Miért hozzá?

II. Az otthoni nyelvi foglalkozás

1. Szoktatok otthon beszélgetni? Kivel, miről és mennyit? 2. Szerinted te szépen fejezed ki magad magyarul? Okozott már gondot a beszéd? Írj le egy esetet, amikor úgy érzed, nehezen fejezted ki magad! Általában nehezen vagy könnyen beszélsz? 3. Vettél már észre nyelvi hibát a saját beszédedben? Ha emlékszel néhányra, írd le! 4. Vettél már észre hibát más beszédedben? Írj le néhányat! 5. Ki szokta javítani a saját hibáidat vagy mások nyelvi vétségeit? Ha igen, hogyan? 6. Milyen újságokat, folyóiratokat olvasol rendszeresen? 7. Mi a három legkedvesebb olvasmányod? 8. Milyenfajta filmeket nézel szívesen? Sorolj fel néhány címet is!

III. A gyerekek nyelvművelésre vonatkozó ismeretei

1. Milyen nyelvműveléssel foglalkozó folyóiratot, tévé- vagy rádióműsort ismersz? 2. Szükség van arra, hogy a nyelvvel, a nyelvi hibákkal foglalkozzunk? Miért? 3. Véleményed szerint milyen Magyarországon a nyelvművelő munka? 4. Elegendő, ha ennyit teszünk a nyelvi hibák kijavítására, vagy többet kellene foglalkoznunk a nyelvvel? Miért? 5. Hogyan javítanád ki a nyelvi hibákat, hogy ne sérts meg másokat? 6. Hogy lehet a legeredményesebben ápolni a nyelvet? Kinek a segítségére lenne szükség (tévé, rádió stb.)?

Milyen jellegű iskolai programokat lehetne szervezni a nyelv védelme érdekében? 7. Kinek a feladata a nyelvművelés? 8. Hogy lehetne elérni, hogy senkinek ne legyenek nyelvi, beszédbeli gondjai?

IV. Írásbeli nyelvi készség felmérése

A gyerekeknek egy kép és egy képsor tartalmát kellett leírniuk. Itt elsősorban a tanulók fogalmazási készségére, fantáziájára, valamint a nyelvtani viszonyítóeszközök használatára voltunk kíváncsiak. A képen három lány és egy fiú látható; esik az eső, az alakok ruhájáról ítélve fúj a szél; a lányok esernyő alá bújnak, a fiú esőkabátba burkolózott; a lányok nyomában egy bõrig ázott vizsla ballag. A képsor összefüggõ történetet ábrázol: kerek asztalnál két figura ül, egy újságot olvasó, kõvér, kopasz férfi és egy kócos nõ. A nõ szemmel láthatólag fel akarja hívni magára a férfi figyelmét, mire az abbahagyja az olvasást. A férfi — feltehetően a nõ szavainak hatására — egyre mérgesebb, kiabál, majd az asztalt veri, végül a csillár is belemegy. Az utolsó képen a férfi kimerülten hajtja fejét az asztalra, a nõ pedig — távozóban — kivesz valamit a kezébõl.

Felmérésünket szûrópróbaszerûen kiválasztott osztályokban végeztük, így az nem statisztikai, csupán kollektív értékû mintavétel. Értéke azonban, hogy feltárja elõtünk az ifjúság nyelvhez fûzõdõ viszonyát, és adataival mintegy kijelöli egyik legfõbb feladatunkat: a nyelvi oktatás mielõbbi javítását. Tekintsük át eredményeinket!

1. Az elsõ kérdéscsoport

Az I. témakörhöz kapcsolódó kérdések eredményei azt mutatják, hogy a tanulók nyelv iránti érdeklensége elsõsorban a tanárok alacsony fokú kreativitásából ered. A diákok 44%-a nyilatkozott úgy, hogy unja az órát; az általunk vizsgált szakközépiskolában a tanulók meg sem ítélték a tanóra minõségét, mivel szaktanáruk betegsége miatt október közepéig(!) nem volt náluk nyelvtan, a szakszerû helyettesítést pedig az iskolavezetõség nem tudta megoldani. Márpedig az iskolán is múlik, hogy milyen nyelvi képzettséggel és anyanyelvi magatartással bocsátja el tanulóit.

Az otthoni, egyéni felkészülésre is rányomja bélyegét az iskolai „indíttatás”: a 4 osztályból mindössze 1 tanuló foglalkozik sokat a nyelvtannal, 13% pedig egyáltalán nem készül az órákra. Mivel a tanóra egyhangúan folyik (felelés, ismétlés, új anyag, vázlatkészítés stb.), a diákoknak csak 23%-a igényel többet. Öröndetes azonban, hogy a gyerekek szívesen fordulnak szaktanárukhoz segítségért, és 60%-uk talál megoldást arra, hogy keltené fel a többiek érdeklõdését a nyelv iránt: fantáziadúsabban tanítana, és lelkesebb lenne.

A vizsgált intézmények közül csupán a szakmunkásképzõ intézetben mûködik nyelvtani szakkör. A vetélkedõk tömegmegmozgató szerepe sem érvényesül, mivel az iskolák „ügyelet” versenyeket indítanak, s a tanulók 90%-a nem is szerez tudomást ezek létezésérõl.

2. A második kérdéscsoport

A nyelvi hibákkal kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a diákok odafigyelnek saját beszédükre és mások megnyilatkozásaira, sokan ki is javítják a hibákat. Fõ hibaként említik a „suksûkölés”-t, a „tudnákölés”-t, a kötõszóhalmazt, de zavarja õket a nyökögés, a közhelyek használata és az idegen szavak helytelen kiejtése is.

A fentin kívül igen jelentõs eredménynek tekinthetjük, hogy a diákok 99%-a ismeri az „Álljunk meg egy szóra!” címû tévémsort. Ez bizonyítja az ehhez hasonló mûsorok szükségességét, valamint azt a tényt, hogy a tömegkommunikációs eszközök közül a televízió hat erre a korosztályra leginkább.

Noha a tanulók iskolai kereteken belül nincs igényük a nyelvvél való foglalkozásra, korukhoz képest igen érett gondolkodással fogják föl a jelentõségét annak, hogy a nyelvművelés minden ember feladata, és kicsi kortól foglalkozni kell vele (46% nyilatkozott így).

A II/6—7—8. kérdéseinkhez kapcsolódnak az olvasmány-, illetve filmélmények. Felmérésünkben eltekintettünk a szociológiai háttér vizsgálatától és a tanulók nemek szerinti megoszlásától: kizárólag a korosztálybeli eltéréseket vettük figyelembe. Az értékelést táblázatban közöljük:

	Gimnázium (17 év)	Szakközép- iskola (15 év)	Szakmun- kásképző (16 év)	Általános iskola (13 év)
klasszikus	32%	8%	16%	25%
szakkönyv	9%	6%	3%	—
ifjúsági	19%	23%	13%	42%
tudományos/fantasztikus	6%	10%	3%	3%
bestseller	14%	20%	7%	25%
krimi/horror	20%	9%	45%	5%
szexkönyv	—	6%	13%	—
képregény	—	18%	—	—
Összesen:	100%	100%	100%	100%

Az ifjúság anyanyelvi ismereteit nagymértékben befolyásolják olvasmányélményeik. Fejlődésükre, ízlésükre meghatározó hatású az otthonról „hozott”, az iskolában kötelezően feladott, illetve a tömegkommunikációs eszközök által hirdetett olvasásélmény, olvasmányanyag.

Felmérésünk azt mutatja, hogy az iskola által hasznosnak vélt irodalom, valamint az ifjúsági és szakkönyvek jelentősége csökken; a szakirányú érdeklődés ijesztően alacsony azokban az intézményekben is, ahol a legnagyobb szükség lenne rá. A fiatalok ízlésének, érdeklődésének változása részben természetes: az ifjúsági könyvek jó része a korábbi nemzedékek számára íródott; nagy klasszikusaink is — bár egyetemes érvénnyel — saját koruk válságos helyzetét tárják fel műveikben. Ezért jelentik a klasszikus irodalomból választott alkotások kizárólag a kötelező olvasmányokat a diákok számára. Nem véletlen azonban, hogy a legnagyobb számban (32%) a gimnazisták vesznek kezükbe klasszikus regényeket; náluk érvényesül leginkább az intézmény nevelő hatása, s nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy itt a legjobb képességű gyerekek tanulnak. Az általános iskolások életkoruknál fogva érdeklődnek az ifjúsági irodalom iránt jobban (42%), mint a középfokú intézmények tanulói. Ugyanakkor ők a legfogékonyabbak a bestseller irodalomra is, 25%-uk olvas rendszeresen ilyen jellegű könyveket. A gimnazisták és a szakközépiskolások is viszonylag kicsi, de a többiekénél nagyobb, 9, illetve 6%-ban vesznek kezükbe szakkönyveket; ez összefügghet azzal, hogy a gimnazisták pályaválasztás előtt állnak, s a szakközépiskolások már elkötelezték magukat egy adott szakma mellett. Ők olvasnak a legszívesebben tudományos—fantasztikus könyveket, illetve képregényt (10, illetve 18%-ban); ez azt mutatja, hogy a vizualitás és a nyelvi kultúra együttesen is mekkora hatást gyakorolnak a tanulókra. Kiemelkedő a szakmunkások krimi/horror, illetve szex iránti érdeklődése (45 és 13%), az előbbi a gimnazisták és az általános iskolások fantáziáját jóval kisebb mértékben mozgatja meg, szexkönyveket pedig műveltségüknél fogva és életkori sajátosságaik miatt nem olvasnak.

Nyugaton a 60-as években, az ifjúsági mozgalmak kezdetével, nálunk a 80-as évek elején ismerte fel a tömegkommunikáció és a könyvipar, hogy az ifjúság mennyire fontos szerepet tölt be az olvasásban, a fogyasztásban. Ez napjainkig hatalmas visszhangot vált ki, mert manipulációs lehetőséget rejt magában éppen ennél a korosztálynál. Az utcára kerülő irodalom szinte kínálja magát, mondhatjuk: a fiatalok válogatás nélkül veszik.

Vizsgáljuk meg az újságok, folyóiratok népszerűségét!

	Gimnázium (17 év)	Szakközép- iskola (15 év)	Szakmunkásképző (16 év)	Általános iskola (13 év)
napi-, hetilap	52 %	47 %	55 %	62 %
szaklap (hobby)	18 %	32 %	25 %	18 %
ifjúsági lap	18 %	11 %	2 %	4 %
szórakoztató magazin	7 %	2 %	—	16 %
szexlap	5 %	6 %	18 %	—
horror	—	2 %	—	—
Összesen:	100 %	100 %	100 %	100 %

Sokat hallhatunk arról, hogy az életszínvonal romlása következtében a család nem bírja megvenni a megfelelő lapokat gyermekeinek. Felmérésünkben azonban az derül ki, hogy a fiatalok rengeteg pénzt költenek — olykor szennylapokra. Itt a szülői odafigyelésen és a gyermek ízlésének tudatos alakításán kellene változtatni, hiszen eredményeink azt mutatják: fontos az újság, szintén meghatározó jelentősége van az ifjúság nyelvi fejlődésében.

A szülők által megrendelt lapok kivétel nélkül a gyerekek kezébe kerülnek: 50%-uk olvas rendszeresen tájékoztató jellegű napi-, hetilapokat. A szakközépiskolások hobby szintű érdeklődése a legnagyobb (32%), viszont kifejezetten ifjúsági lapot a gimnazistáknak is csak 18%-a olvas. Életkoruknál fogva az általános iskolások érdeklődnek leginkább a szórakoztató magazinok iránt (16%), meglepően kevesen vásárolnak azonban közülük is ifjúsági újságot (4%). A manapság oly nagy port felkavaró, nem megfelelően terjesztett szexlapok a gimnazisták, szakközépiskolások fantáziáját is megragadják, a téma iránt azonban — mint a könyvekénél, úgy az újságoknál is — a szakmunkástanulók érdeklődnek a legjobban (18%).

Ugyanezt tükrözik műfajban és stílusban a gyerekek filmélményei. Itt is a tömegkommunikációs eszközök, valamint a mozi, videó által diktált ízlés érvényesül. A fiatalok mindent szeretnek, ami divatos. Korosztályukat azonban nem hazudtolják meg abban, hogy kedvenceik között — mind a négy iskolatípusban — olyan vígjátékokat, kaland- és természetfilmeket jelölnek meg, amelyek eredetileg is az ő számukra készültek.

Mind a hétköznapi beszédben, mind a nyomtatásban megjelenő művekben egyre jobban elterjed az igénytelen nyelvhasználat, a trágár beszéd. Ez a tendencia jelentkezik a filmeknél is. Az akció-, illetve krimi-, horrorfilmekben (jellegüknek fogva) a „keménylegények” szájából nagyon gyakran „kemény” (durva, mebotrántkoztatóan durva) kifejezések hangzanak el. Divatos és nagy mulatságot vált ki a nők, öregek trágár megnyilatkozása is. Mindezekben túl újabban megjelent az óvodásoknak szóló rajzfilmekben a káromkodás, a viccesnek szánt, ám durva szavak használata. A közelmúltban mi magunk hallottuk, hogy a „Walt Disney bemutatja” című vasárnap délutáni összeállításban a „Csipet csapat” egérhölgye a következő felkiáltással kereste elvesztett csavarkulcsát: „Az istenit, hova tettem már megint!”. A maga nemében elkésérítő ez a folyamat, mert társadalmunk gyermekei — a tévé előtt felnőve — már kisgyermekkorban teljesen észrevétlenül sajátítják el ezeket a kifejezéseket anélkül, hogy használatuk szabályainak szűkre szabott körét ismernék. Így írásbeli és szóbeli megnyilatkozásukban is magától értetődőnek tartják érzelmeik, indulataik — kedvenc mese-, illetve filmhőseikhez hasonló — kinyilvánítását.

3. A harmadik kérdéscsoport

Ebbe a kérdéskörbe tartozó feladatainknál arra vártunk feleletet, hogy a gyerekek — meglévő nyelvi műveltségük alapján — mit várnak el a nyelvápolástól, kikre bíznák ezt a feladatot. A válaszokból kiderült, hogy a nyelvművelés eredményeivel nincsenek tisztában, s — noha jelentőségét felismerik — nem tudják értékelni a jelenlegi tevékenységet. Az anyanyelv ápolásának feladatát komolyan veszik, és a tanulók többségében tudatosult, hogy a feladat mindannyiunké. (folytatjuk)